

پرسشنامه ده: بخش مربوط به اقتصاد کشاورزی

از: دکتر ارسطو سبید

سئوالات در رابطه با مسایل و معیارهای زندگی کسانی که در ده زندگی می‌کنند طرح نشده‌اند، مثلاً "حتی سئوالی به سادگی مقدار زمین زیرکشت شما چقدر است؟ بدون آنکه دهقان بخواهد دروغ بگوید در اغلب دهات ایران جواب درستی نمی‌تواند دریافت کند، حتی اگر مقدار بواحد محلی هم سئوال شود و رابطه بین واحد محلی و هکتار محاسبه شود، چرا که رابطه‌ای بسیار تنگاتنگ بین دانش کشاورزی دهقان، ترکیب کشت، تعداد دام، میزان آب، درآمد جنبی روستائی، استفاده از ماشین‌آلات، وجود دارد که رابطه بین مالکیت حقوقی و تملک عینی را مغشوش می‌سازد. این رابطه که تحت تاثیر تحول تاریخی کشاورزی منطقه، وضعیت جغرافیائی و آب و هوائی، حاصلخیزی خاک، وضعیت پوشش گیاهی، قشر بندی‌های روستائی، میزان تغییرات محیط اطراف و تاثیرات آن بر روی ده بوجود آمده و با وجود اینکه هر ده را بصورت یک واحد مستقل در آورده ولی در کل دهات منطقه

دیر زمانی نیست که مطالعه بعنوان یک واحد اقتصادی و اجتماعی در ایران شروع شده است و براساس این مطالعات مونوگرافیهائی (تکننگاری) چون طالب آباد، ششدانگی . . . . . و یا تعداد بیشماری تکننگاریهای مشابه که می‌توان نمونه‌های آنرا در موسسه تحقیقات علوم اجتماعی یافت انجام شده است. در کلیه این تحقیقات رسم بر این است که تحقیق بوسیله مشاهده مستقیم و براساس یک سری مقوله‌های اقتصادی و یا اجتماعی از قبل تعیین شده که بعضاً "تست هم می‌شوند" صورت گیرد. در موقع تحقیق و یا آمار برداری سعی بر آن است که این مقوله‌ها بصورت تجربیدی و انتزاعی مورد مطالعه قرار گیرند و پس از آن محقق که ممکن است در غالب اوقات خود آمار بردار هم باشد در آزمایشگاه به طرح روابط بین این مقوله‌ها و جمع بندی که در خیلی موارد ذهنی است می‌پردازد. عیب اساسی این نوع تحقیق که عملاً "بوسیله پرسشنامه صورت می‌پذیرد در این است که اولاً"

محیط شناسی

که عملاً "حوزه‌های بزرگ آب‌بخیز است این وضعیت تقریباً" بصورتی همگون است و نتیجتاً "ده علاوه بر آنکه یک واحد اجتماعی و اقتصادی مستقل است تحت تاثیر دهات و شهرهای اطراف خود واقع شده و خود بر روی آنها تاثیر می‌گذارد که میزان تاثیرات متقابل بر روی نیروهائی که عامل در تولید هستند اگر مورد علاقه قرار نگیرد بسیاری از نتیجه‌گیریها غلط از آب در خواهد آمد. در ده کسی که یک مقدار معینی آب دارد (مثلاً) یک شبانه‌روز) بسته بمقدار درآمدهای جنبیش و نتیجتاً "قدرت استفاده از کود، تراکتور، سم، . . . مقدار بیشتری زمین را زیر کشت می‌برد و یا از زمینی که تحت اختیار دارد بازده بالاتری را دارد؛ تا کسی که درآمد دیگری ندارد و نمی‌تواند تراکتور کرایه کند و یا اینکه کارگر کشاورزی اجیر نماید و یا آنکه نمی‌تواند از کود و سم استفاده نماید. حال اگر منظور از تهیه پرسشنامه برنامه‌ریزی برای ده است و دولت بخواهد در رابطه با قدرت بیولوژیکی بالقوه زمینهای ده در این ده سرمایه‌گذاری کند، مسلم است که متوسط تولید در واحد سطح ما را به بیراهه خواهد کشاند، در صورتیکه بازده تولیدی نفر اول در مثال فوق می‌تواند راهنمای بسیار خوبی در اختیار برنامه‌گذار باشد، در همین مثال اگر مسئله کمک به امر تولید است، مسلم است که این کمک بایستی بصورت عوامل تولید کشاورزی باشد تا در اختیار زارع دوم قرار گیرد، در صورتیکه کمک به زارع اول نه تنها مقدار تولید را بالا نخواهد برد بلکه قدمی است در جهت عدم عدالت (همچنین است سیاست افزایش قیمت‌های کشاورزی).

یادآوری این نکته ضروری است که اگر آب عامل تعیین کننده باشد (مثل بسیاری از نقاط ایران) نفر اول در مثال فوق ممکن است مقدار زمینی را که در رابطه با میزان آبش از لحاظ حقوقی مقدار مشخصی است (مثلاً ۲۰ قطره) و زیر کشت می‌برد محیط‌شناسی

بعلت استفاده از کود کمتر از مقدار زمینی باشد که نفر دوم بسته به میزان آبش زیر کشت می‌برد. ولی در عوض بازده تولید او در واحد سطح بمراتب بیشتر است. در صورتی که اگر همین ده در محلی باشد که آب عامل محدود کننده نباشد (مثل بسیاری از مناطق غرب ایران) در این صورت نفر اول نه تنها بازده تولیدش در واحد سطح بالاتر خواهد بود بلکه مقدار زمینی را هم که در رابطه با مقدار آب زیر کشت می‌برد بیشتر است و اگر مقدار زمین بطور کلی محدود باشد (شمال ایران) ترکیب کشت متفاوتی نسبت به نفر دوم خواهد داشت تا بتواند مقداری از سرمایه تولیدی خود را در دامداری، مرغداری، سرمایه‌گذاری نماید. بنابراین می‌بینیم که علاوه بر عوامل طبیعی که باعث سازه‌اندی تولیدی متفاوتی در ده می‌شود، قشر بندی‌های اجتماعی هم یکی از عوامل موثر بر سازمان تولید است و نتیجتاً "یک پرسشنامه بایستی این موضوع را در مد نظر قرار داده باشد.

انسان برای آنکه دست به تولید بزند، اجباراً "بایستی طبیعت را مورد تغییر قرار دهد و برای اینکه این عمل به بهترین وجه صورت پذیرد یک سری روابط بایستی بین انسانها موجود باشد که بر اساس آن تولید سازمان یابد. این موضوع امری است عام که در تمام جوامع بشری وجود دارد. مسلماً "روابط بین انسانهایی که با هم تولید می‌پردازند تحول می‌یابد هم از درون جامعه و هم از بیرون آن. لذا یک جامعه روستائی نیز از این قاعده مستثنی نیست. روستائی در بستر طبیعت به امر کشت و زرع می‌پردازد خاک را زیر و رو می‌کند تا بتواند در دل زمین دانه‌ای بنشانند، اگر طبیعت در حق منطقه کوتاهی کرده باشد و میزان بارندگی از حد معینی کمتر باشد با وجود آنکه روستائی تمام سعی خود را می‌کند که گیاهی را انتخاب نماید که آب پسند نباشد ولی مجبور است که آب را از لایه‌های پایینی زمین بیرون

بکشد و به بذر فرورفته در زمین برساند تا آنکه این بذر سبز شود ، زارع باز هم در طبیعت دخالت می کند و علفهای هرز و مزاحم را از سر راه بوته جوان برمی دارد تا از بین راه هم شکم حیوانش را سیر کند و هم راه را برای رشد بوته جوان باز کند ، بالاخره در اثر این مواظبتها بوته به خوشه می نشیند ، کشاورز بوته را می چیند ، جمع می کند ، خرد می کند ، دانه را از گاه جدا می نماید ، حال که می خواهد مقداری از این دانه را برای خوراک خود و مقداری از گاه و علف را برای خوراک حیوانش نگهدارد شریکی پیدا می شود ، این شریک مالک زمین یا آب است . پس در رابطه با وسایل کشاورزی مسئله مالکیت زمین و آب جای خاص خود را دارد که بایستی در پرسشنامه مطرح شود و رابطه آن با تولید مشخص می شود چون یک تقسیم غلط زمین باعث پائین آمدن تولیدات کشاورزی ، وابستگی غذائی کشور و نتیجتاً " وابستگی بطور اعم می گردد که نه تنها مسئله کارروزی حل نشده است ، بلکه مسئله ای بمراتب عظیم تر مطرح شده است .

اجتماعات روستائی در بسیاری از نقاط ایران ، در هر کجا که چشمه آبی وجود داشته و بعدها هر وقت تکنیک اجازه می داده که آبی را استخراج و بمنطقه ای بیاورند بوجود آمده اند و بسته به میزان آب در صورتیکه سایر منابع طبیعی موجود در ناحیه (خاک ، پوشش گیاهی) می توانسته است نیروی انسانی را جذب نماید و یا اجازه زندگی به آنها بدهد ، این اجتماعات بزرگ شده و صنایع و تجارب هم در بعضی از آنها شروع به رشد کرده و بعدها تبدیل به شهرهای بزرگی شده اند که بعنوان قطبهای تجارتنی و صنعتی در آمده اند و یک نوع تقسیم کار بین روستا و شهر ایجاد شده است که روستاها به تولید کشاورزی بپردازند و شهرها مراکز صنعت و خرید محصولات کشاورزی و فروش تولیدات صنعتی گردند . در آن زمان که ده بعنوان یک واحد مستقل تولیدی محسوب

می شد تقریباً " تمامی وسایل زندگی کشاورز در خود ده تهیه می شد ، سوخت او از تاپاله و از بوته های اطراف ده بدست می آمد ، لباسش از کرباسی بود که زن خانه به تهیه آن می پرداخت ، ولی گذشت زمان و رشد صنعت و سرمایه داری در شهرها ده را نیز مورد تعارض قرار داده و ده هر روز بیشتر وابسته بشهر گردید . تشدید صدور سرمایه از طرف کشورهای امپریالیستی به ایران بخصوص بعد از باصلاح اصلاحات ارضی شاه و سرمایه گذاری در صنایع مونتاژ و احتیاج به نیروی کار ارزان در چندین قطب صنعتی باعث اتخاذ سیاستهایی از طرف رژیم گذشته شد که باعث افزایش این وابستگی گردید . نتیجه این وابستگی آن بود که زارع بایستی از طرفی محصولات شهری را خریداری نماید و نتیجتاً " به کشت بعضی از محصولات که تا کنون لازم داشت نپردازد . خرید محصولات شهری احتیاج بی پول را تشدید کرد و لذا زارع بایستی برای تامین پول به کشت محصولات بی پردازد که قابل خرید و فروش در بازار باشد و نتیجتاً " این کشته ها جانشین کشته های سنتی شدند ، صنایع روستائی نیز از بین رفتند و صنایع روستائی جدیدی (اغلب قالبیافی) جایگزین صنایع قدیمی شد که این صنایع تمام مواد اولیه خود را نیز از شهر وارد می کردند و همانطور که کشور وابسته بخارج می شد ، ده نیز به چاه وابستگی از طریق شهر سرنگون می گردید . برای خرید وسایل شهری دیگر محصولات کشاورزی که قیمتشان ثابت باقی مانده بود کفاف نمی دادند و مرد ده هم که سالی ششماه بیکار بود راهی شهر می شد . بنا بر این پرسشنامه بایستی رابطه اقتصادی بین روستا و شهر (میزان مبادله) و همچنین بیکاری آشکار و پنهان ده و میزان افرادی را که می توان بوسیله کشاورزی و دامپروری جذب کرد (عرف محل) مشخص نماید . نتیجتاً " یک پرسشنامه که هدفش نه جمع آوری ارقام و آمار بی خاصیت ، بلکه یک وسیله بسیار مهم و ضروری برای مرکز هماهنگی مطالعات محیط زیست

برنامه ریزی است، اگر بتواند طوری تنظیم شود که به نکات مشروحه فوق هرچه بهتر و روشن تر جواب دهد به هدف خود نزدیک تر شده است. از آنجا که در حال حاضر هیچ نوع نقشه خاک شناسی، پوشش گیاهی طبقه بندی اراضی . . . . . و غیره وجود ندارد و از آنجا که نمی توان صبر کرد تا این نقشه ها تهیه شود و از آنجا که کشاورزان خود بر طبق تجربه خویش به یک سری نتایج عملی رسیده اند که مثلاً "چون زمین شنی آب بیشتری از زمین رسی می خواهد بنا بر این بایستی فاصله های آبیاری را افزایش داد و برای مبنای مدارهای آب متفاوت در دهات بوجود آمده است و نتیجتاً اولین مسئله آنست که حرکت بر اساس معیارهای زندگی خود دهقان صورت گیرد.

عملاً "در نواحی مختلف ایران بر حسب عامل محدود کننده در زمانهای گذشته معیارهایی بوجود آمده اند (جفت، گاو، من، بذر، کار، جرعه آب . . . . .) اگر تمام سئوالات بر اساس این معیارها تنظیم شود عملاً "ارقام بدست آمده از گویایی خاصی برخوردار بوده و میزان اشتباهات به حداقل ممکن می رسد. همچنین سئوالات مربوط به رابطه بین رشته های مختلف تولیدی (دامی، زراعی، صنایع روستایی) نیز بر حسب همین مقیاس خود دهقان مطرح و دنبال خواهند شد تا آنکه روستایی بتواند به نحو صحیحی پاسخگو باشد*. نتیجه یک چنین پرسشنامه های بدست آوردن یک سری میزان های است که پرسشگر همراه سایر سئوالات کمی که مطرح می سازد آنها بدست می آورد و از این طریق بایک تیر دو نشانه می زند هم اینکه برای سئوالات کمی بطور مستقیم جواب پیدا کرده است و هم اینکه میزان های بدست خواهد آورد که بعداً "می تواند اعداد بدست آمده را کنترل کند.

با زدن یک مثال مسئله را بهتر می توان شکافت:
فرض کنیم در ده آب عامل محدود کننده باشد. نتیجتاً استفاده از سایر منابع و تولید بر اساس کمیابی آب سازمان داده شده است و اگر سئوالاتی بصورت زیر مطرح گردند.

- ۱- مدار آب چند روزه است؟ کشت پاره؟ کشت پاره؟
- ۲- ترکیب کشت؟ (برای روشن شدن این سؤال بایستی حداقل یک قشر بندی سطحی در ده صورت گیرد).
- ۳- تناوب کشت؟
- ۴- میزان محصول بر حسب واحد (جرعه، کاسه، طاق . . . . .) برای کشتهای مختلف؟
- ۵- نسبت دانه / گاه؟
- ۶- میزان بذر، کود . . . بر حسب واحد (جرعه . . . . .)؟
- ۷- رابطه بین میزان آب و تعداد دام (منظور آنست که یک مقدار آب که معادل مقداری زمین است اگر زیر نباتات علوفه ای برود چند دام را با در نظر گرفتن شرایط منطقه یعنی استفاده از مرتع پیش چر، پس چر، غذا می دهد).
- ۸- میزان محصول دهی دام بر حسب محصول عمده (محصول عمده عملاً در دهات مشخص است؟)
- ۹- درصد باغ از سطح زمین زراعی بر حسب واحد آب (جرعه . . . . .)؟
- ۱۰- میزان درخت در واحد سطح؟
- ۱۱- میزان محصول بر حسب درختان در سه سن (بار نشستن، بلوغ، پیری)؟
- ۱۲- میزان محصولات زراعی که برای خورد و خوراک کنار گذاشته می شود؟

* - بعلت آنکه کشاورز هیچگاه لازم نداشته است که بسیاری از عوامل را اندازه گیری نماید، اندازه آنها را نمی شناسد ولی عملاً

می داند که با یک قفیز یونجه و گاه چند قفیز گندم می تواند چند گوسفند را سالیانه نگهداری نماید.
محیط شناسی

۱۳ - میزان محصولات دامی که برای خورد و خوراک کنار گذاشته می شود ؟

۱۴ - تقویم کشاورزی برحسب محصولات مهم زراعی و میزان کارهای مختلف کشاورزی برای کشتهای مختلف ؟

۱۵ - " میزان " استفاده از ماشین آلات کشاورزی برای کارهای مختلف ؟

هرکدام از سئوالات بالا که مسلما " بایستی باز شوند ما را راهنمایی خواهند کرد تا بتوانیم تا حد امکان به آنچه که در مورد کشاورزی لازم داشتیم نزدیکتر شویم ، تنها کافی است که مشخص کنیم که با یک واحد اندازه گیری آب (جرعه ، کاسه ، طاق . . . . .) چه مقدار زمین را در شرایط آب و هوایی مشخص می توان آبیاری کرد .

با طرح سئوال اول مقدار سطح زیر کشت پائیزه و بهاره بدست می آید .

با طرح سئوال دوم مقدار سطح زیر کشت محصولات مختلفه بدست می آید .

با طرح سئوال سوم مقدار سطح زیر کشت محصولات در سالهای مختلف بدست می آید .

با طرح سئوال چهارم مقدار محصول کل ده برای محصولات مختلف بدست می آید .

با طرح سئوال پنجم مقدار محصول کل گاه بدست می آید .

با طرح سئوال ششم مقدار بذر ، کود . . . . . مصرفی

ده را می توان محاسبه کرد .

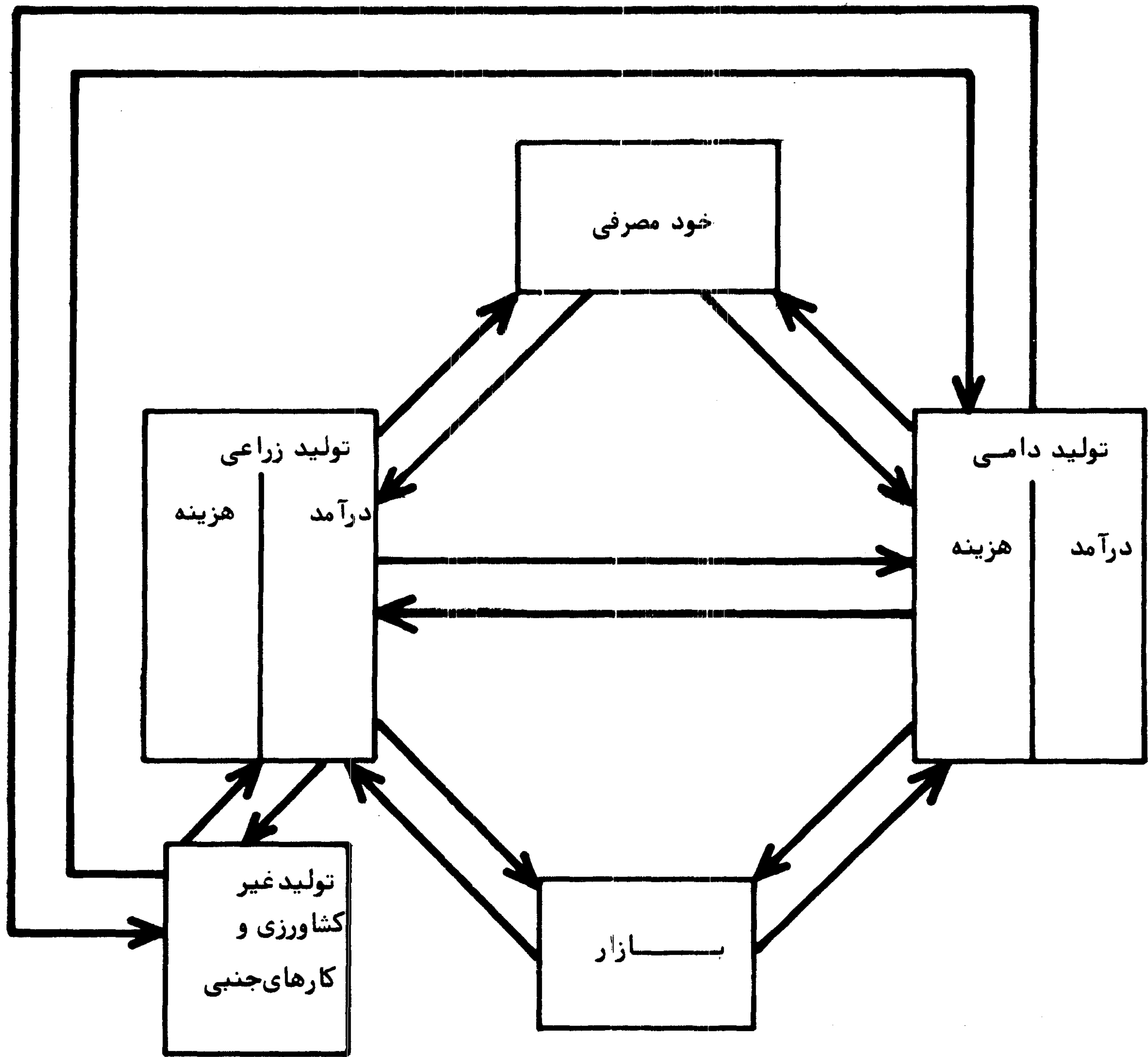
مسلما " تقویم زراعی می تواند مقدار نیروی انسانی

بکار گرفته شده را مشخص نماید و میزان اضافه نیروی انسانی در ده را برای برنامه ریزی نیروی انسانی بدهد . همچنین با بدست آوردن مقدار استفاده از ماشین آلات و برنامه ریزی آنرا معین سازد . محاسبات و روابط فوق از نقطه نظر تولیدات یک ده را می توان بصورت زیر نشان داد .

نتیجتا " باتهییه یک شمای کلی برای ده و در صورت قشر بندی ، سه شمای مختلف برای اقشار مختلف روستایی می توان باتغییر در هر یک از این روابط اثرات آنرا بر روی سایر روابط مشاهده کرد و از طرف دیگر با ملاحظه شمهای مختلف بسته به قشر بندی روستایی و طرز سازمان دادن تولید در هر یک از اقشار که عملا " بسته بمیزان آب ، زمین و یا دام است مشخص خواهد شد که چگونه می توان باتغییر در میزان مالکیت (اصلاحات ارضی) بر مقدار تولید افزود و یا اصولا " تغییر مالکیت چه تاثیراتی را نهایتا " در میزان تولید خواهد گذاشت . همچنین باتعیین مقدار محصولاتی که هرده به شهر صادر می کند و خریدی که در رابطه باتولیدات زراعی ، دامی ، صنایع روستایی و یا مصرف شخصی انجام می دهد می توان رابطه ده و شهر را بسنجد و میزان تاثیرات شهری را بر روی اقتصاد روستایی و تغیر ترکیب کشت و همچنین وابستگی ده را بشهر اندازه گرفت و از آنجا برای ایجاد یک رابطه صحیح بین شهر و روستا و ایجاد شرکتهای تعاونی برای حل صحیح مسئلهی مبادله همت گماشت .

* - ضمیمه این مقاله پرسشنامه ای است که علاقمندان می تواند با نویسنده مقاله به آدرس : دانشکده منابع طبیعی کرج ،

تماس حاصل فرمایند .

شکل (۱)

مرکز هماهنگی مطالعات محیط زیست